

Д. Є. Федоркоад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ

Актуальність статті полягає в тому, що криміналістика досліджує вчинення кримінального правопорушення з погляду його елементного складу, де спочатку виділялися його сліди, які використовувалися для вирішення проблеми розкриття. У статті встановлено, що факторами формування слідчої ситуації незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є об'єктивні (характер первинних фактичних даних, які стали підставою для початку кримінального провадження (інформація щодо вирубки лісу одержана від випадкової особи, яка несподівано опинилася на лісовій ділянці; інформацію про протиправні дії отримано унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу перевірочних заходів (контрольно-наглядових, ревізій) фінансово-господарської діяльності контролюючими органами (уповноваженими особами)); об'єкт, час (період часу, сезон, час року тощо), місце, спосіб (механізм) вчинення кримінального правопорушення; характер та ступінь завданої шкоди; характер збереженості первинного стану обстановки місця події та зміни, що внесені в навколишню обстановку кримінальним протиправним діянням; характер збереженості слідової картини, наслідків та можливість їх вивчення; обсяг та зміст вже зібраної доказової інформації (показання свідків-очевидців, наявність документів доказового характеру, виявлених слідів та встановлених наслідків тощо); наявність та обсяг відомостей, що орієнтують слідчого на можливі джерела (шляхи одержання) доказової інформації; тривалість часу який сплинув від моменту вчинення протиправного діяння до початку кримінального провадження, а також час, який має слідчий для прийняття рішень та їх реалізації) і суб'єктивні (місце проживання, особисті якості, життєвий досвід злочинця; позиція, яку має підозрюваний щодо органу досудового розслідування; поінформованість злочинця та інших зацікавлених осіб щодо доказів, які має слідчий; інтенсивність протидії досудовому розслідуванню з боку осіб, зацікавлених у результатах кримінального провадження, наявність (відсутність) конфлікту; ставлення до розслідування свідків; особисті якості та життєвий і професійний досвід слідчого; залучення спеціалістів у лісовій сфері тощо) чинники.

Ключові слова: ліс, розслідування, кримінальне правопорушення, порубка, перевезення, зберігання, збут, слідча ситуація.

Вступ. З криміналістичного погляду під механізмом злочину потрібно розуміти систему процесів взаємодії учасників злочину між собою і матеріальним середовищем, поєднаних з використанням відповідних знарядь, засобів та окремих елементів обстановки, що зумовлює утворення криміналістично значущої інформації про сам злочин, його учасників і результати [1]. У криміналістичній літературі існують пропозиції виокремлювати ширший елементний склад механізму злочину, але доцільно такими елементами вважати тільки ті, які використовуються для розкриття й розслідування злочинів, тобто є криміналістично значущими [2; 3].

Виклад основного матеріалу. Криміналістика досліджує вчинення кримінального право-

порушення з погляду його елементного складу, де спочатку виділялися його сліди, які використовувалися для вирішення проблеми розкриття. Сліди злочину розглядалися, з одного боку, як його ознаки, а з другого – як «нитка Аріадни», що допомагала через встановлення та ідентифікацію слідоутворюючого об'єкта встановити окремі обставини його вчинення. З розвитком науки з'ясувалося, що сліди кримінального правопорушення перебувають у закономірних зв'язках (залежностях, відношеннях, кореляціях) зі способом та обстановкою вчинення кримінального правопорушення, з особою злочинця, поведінкою потерпілого тощо. Таким чином, поступово сформувалося криміналістичне уявлення про злочин

як динамічну систему взаємодії суб'єкта злочинної діяльності з предметом посягання, жертвою (потерпілим), використовуваними знаряддями і засобами вчинення злочину (спосіб дій), часу, місця й обстановки його вчинення, а також його наслідків. Для позначення цієї системи та її сутності в криміналістичному розумінні було використано поняття закономірностей механізму злочину як частини предмета криміналістики [1].

Механізм кримінального правопорушення пов'язаний із поняттям слідчої ситуації, що виконує в криміналістиці важливу функцію ситуаційного підходу до розслідування кримінальних правопорушень. У криміналістичних дослідженнях ситуаційний підхід тлумачиться досить широко – використовуються поняття «криміналістична ситуація», «кримінальна ситуація» (з її різновидами: передкримінальною, власне кримінальною, посткримінальною), «слідча ситуація», «оперативно-розшукова ситуація», «експертна ситуація», «судова ситуація». Насамперед, під ситуацією слідчої дії слід розуміти певне становище, яке складається при підготовці і проведенні слідчої дії і яке характеризується сукупністю умов та обставин, що враховуються слідчим при визначенні кола організаційних заходів, тактичних правил і виборі тактичних прийомів, необхідних для проведення слідчої дії відповідно до її цілей. Не вдаючись до аналізу обґрунтованості використання такого широкого спектра понять у криміналістичних дослідженнях, варто зазначити, що стосовно стадії досудового розслідування з погляду завдань криміналістики доцільним є використання поняття слідчої ситуації.

Слід погодитись з позицією Г. А. Матусовського, який пропонує розглядати слідчу ситуацію у двох аспектах – внутрішньому (стан розслідування на певному етапі) та зовнішньому (сукупність зовнішніх умов розслідування) [4, с. 26]. На наш погляд, важливе методологічне значення має розподіл слідчих ситуацій на типові (загальні) та конкретні (індивідуальні). Обидві категорії перебувають у діалектичному зв'язку, оскільки відображають різні сутнісні сторони одного явища. Типові слідчі ситуації, на думку В. К. Лисиченка та О. В. Батюка, є науковою категорією, розробленою на підставі вивчення слідчої практики. Тому вони не повинні розглядатись як складовий елемент реальної обстановки, у якій триває розслідування конкретного злочину. Типова ситуація стосовно процесу розслідування виконує орієнтовно-методичну функцію [5].

Типові слідчі ситуації використовуються в криміналістичній методиці для структурування розслідування кримінальних правопорушень окремих видів, зокрема на початковому етапі розслідування. Початковий етап розслідування є найбільш відповідальним, оскільки саме на ньому закладається судова перспектива кримінального провадження з огляду на можливість природного зникнення чи умисного знищення слідів злочину. Можливість виокремлення типових слідчих ситуацій на цьому етапі спричинена повторюваністю початкової інформації про певний вид злочину, яка вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і служить підставою для початку досудового розслідування [6].

У науковій літературі науковці особливу увагу приділяли розгляду типових слідчих ситуацій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довілля. Так, Г. А. Матусовський залежно від кого правоохоронні органи одержують повідомлення про факти порушень поділяє їх на: 1) інформацію про порушення правил охорони навколишнього середовища отримують від відповідних служб екологічного контролю; 2) інформацію отримують від громадян, організацій, установ. Він вважає, що в першому випадку органи екологічного контролю нерідко мають дані про факти порушень і їх наслідки, зафіксовані за допомогою приладів, а також документально, в ході відомчого розслідування. В аналогічних випадках слідчий висуває версії відносно конкретного об'єкта: джерела забруднення й особи, відповідальної за дотримання відповідних правил; причин порушень, які були допущені; механізму події і її наслідків. Для цієї ситуації характерним є такий комплекс слідчих дій: огляд місця події, огляд очисних споруд, огляд документів, допит свідків, призначення судових експертиз, допит потерпілих, допит обвинувачених, слідчий експеримент [7].

У свою чергу, Є. П. Іщенко виділяє дві слідчі ситуації, характерні для початкового етапу розслідування екологічних кримінальних правопорушень [8, с. 673]: 1) надійшла заява або повідомлення в правоохоронні органи про шкідливі екологічні наслідки, причиною яких, імовірно, слугувало порушення екологічних норм; 2) слідчий або прокурор отримав від органу, який здійснює державний екологічний контроль, матеріали, що встановлюють факт і винуватця забруднення.

Така позиція заслуговує на увагу, позаяк слідчі (розшукові) дії при зазначених вище слідчих

ситуаціях будуть відрізнятися. Незаконна рубка лісу відноситься до екологічних кримінальних правопорушень, значить, вихідні ситуації, по Є. П. Іщенко, можна сформулювати по аналогії до складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України наступним чином:

1) в правоохоронні органи з органу, який здійснює державний екологічний контроль, надійшла інформація про незаконну порубку лісових насаджень, що включає зафіксовані факти протиправності;

2) в правоохоронні органи надійшла інформація з інших джерел про незаконну порубку лісових насаджень, проте факт протиправності не встановлено.

Вважаємо, що при наявності будь-якої із зазначених вихідних ситуацій спочатку будуть проводитися заходи, спрямовані на достовірне встановлення того, чи був факт вчинення незаконної рубки лісу, і лише в подальшому буде доцільно проводити інші СРД, НСРД. Усі «матеріали, що встановлюють факт» вчинення кримінального правопорушення, отримані не в ході досудового розслідування, повинні бути перевірені співробітниками органів поліції, лише в цьому випадку вони можуть стати фактами. До тих пір, поки оперативно-слідчим шляхом не проведена перевірка, говорити про «факт» або про «можливості» не має сенсу. Перевірка ж витрачається багато часу. Притому, за змістом, якщо друга ситуація підтверджується в ході перевірки наявністю фактичних даних про вчинення кримінального правопорушення, то різниці між першою і другою ситуаціями виявити вже не можна. Значить, зазначена градація ситуацій має значення лише в ході перевірочних дій в межах ЄРДР: 1) ситуації мають відмінності тільки в ході перевірки інформації. При цьому вище ми вже вказували на необхідність оперативності дій і скорочення часу на будь-якій стадії досудового розслідування. Тобто, часовий період існування цієї різниці має носити якомога більше швидкоплинний характер; 2) після проведеної перевірки відмінності в ситуаціях вже відсутні, і цей поділ не має істотного значення.

Розглянуто специфіку формування, зміст та різновиди типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу О. М. Пилипенко [9, с. 11], сформовано відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх розв'язання. Типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу здійснено залежно від змісту інформації про подію вчинення незаконної порубки лісу та особу

злочинця. Зокрема, ґрунтуючись на результатах вивчення матеріалів кримінальних проваджень, виділено такі типові слідчі ситуації:

1) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, особу (злочинця) затримано на гарячому (76,5%):

– злочинця затримано під час здійснення порубки;

– злочинця затримано під час транспортування деревини;

2) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, встановлено ознаки особи злочинця, проте останнього не було затримано (15,3%);

3) встановлено ознаки вчинення незаконної порубки, не встановлено ознаки особи злочинця (8,2%).

Для кожної з ситуацій наведено відповідні їй слідчі версії, а також запропоновано типові тактичні операції з їх перевірки.

Р. Р. Романенком здійснено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування розкрадання лісодеревини, зокрема:

1. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, злочинця затримано на гарячому:

– злочинця затримано під час здійснення розкрадання, безпосередньо після вирубки лісодеревини;

– злочинця затримано під час трелювання деревини;

– злочинця затримано під час транспортування деревини.

2. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, встановлено ознаки особи злочинця, але його не затримано.

3. Встановлено ознаки вчинення розкрадання лісодеревини, але не встановлено ознаки особи злочинця.

Під час розслідування розкрадання лісодеревини можна висунути слідчі версії щодо:

– події кримінального правопорушення: а) мало місце розкрадання лісодеревини; б) мало місце кримінальне правопорушення проти власності; в) мало місце інше екологічне кримінальне правопорушення;

– особи злочинця: а) кримінальне правопорушення було вчинено затриманим одноособово; б) кримінальне правопорушення було вчинено затриманою особою у співучасті з іншими невстановленими особами; в) кримінальне правопорушення було вчинено іншими особами, підозрюваного затримано помилково;

– мети злочинця: а) лісодеревину добуто для особистих потреб; б) лісодеревину добуто з метою продажу або іншої реалізації;

– знарядь вчинення кримінального правопорушення: а) вирубки здійснено за допомогою ручних знарядь (пили, сокири тощо); б) вирубки здійснено за допомогою промислової техніки;

– місця вчинення кримінального правопорушення: а) розкрадання лісодеревини було вчинено поблизу місця затримання підозрюваного під час транспортування; б) розкрадання лісодеревини було вчинено в іншій місцевості;

– місця перебування злочинця: а) знаходиться поблизу місця розкрадання лісодеревини; б) здійснює транспортування незаконно добутої деревини від місця вчинення кримінального правопорушення; в) покинув місце вчинення кримінального правопорушення;

– суті події: а) мала місце техногенна подія; б) мала місце природна подія;

– кількості злочинців: а) кримінальне правопорушення було вчинено однією особою; б) кримінальне правопорушення було вчинено групою осіб;

– щодо місця знаходження незаконно добутої деревини: а) деревину приховано поблизу місця розкрадання; б) деревину перевезено до іншої місцевості та приховано; в) деревину було знищено, видозмінено її первісний стан або використано у виробництві [10, с. 12].

О. В. Одерій серед найбільш важливих компонентів криміналістичної характеристики протиправних дій за ст. 246 КК України, інформація про які обумовлює висунення версій і план розслідування на його початковому етапі, виділив:

– місце вчинення незаконної порубки лісу;
– предмет злочину (дерева, чагарники тощо);
– знаряддя вчинення злочину (бензопили, сокири, авто);

– особа злочинця (злочинців) [11, с. 292–294].

А. А. Новицьким, визначено алгоритм дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою, з урахуванням наступних типових слідчих ситуацій:

1) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, особу злочинця (чи групу осіб) затримано, є відомості про її діяльність в складі організованої групи;

2) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки і/чи контрабанди лісу, затримання не проводилося, є відомості про осіб, причетних до його скоєння, які діють в складі організованої злочинної групи;

3) кримінальне провадження розпочато за фактом незаконної порубки і/чи контрабанди

лісу, відомості про причетних до її/їх учинення осіб обмежені;

4) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення незаконної порубки лісу, відомості про злочинців відсутні;

5) кримінальне провадження розпочато за фактом учинення службовими особами кримінальних правопорушень у сфері лісового господарства, є відомості про їх причетність до кримінальної протиправної діяльності організованої злочинної групи, пов'язаної із незаконною порубкою і/чи контрабандою лісу [12].

Виокремлено дві групи типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою:

– є один підозрюваний, хоча матеріали кримінального провадження вказують на наявність співучасників;

– підозру повідомлено декільком особам в одному кримінальному провадженні [12].

Однак розглянуті типові слідчі ситуації є громіздкими та надто розширеними, ґрунтуються на законодавстві, що наразі втратило чинність або зазнало суттєвих змін, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики.

Здійснивши аналіз матеріалів кримінальних проваджень, можемо зробити висновок, що здебільшого злочинця було затримано саме під час здійснення вирубки, розкрадання або транспортування незаконно здобутої деревини з місця вчинення кримінального правопорушення. Вказана ситуація є найбільш сприятливою, тому що в таких випадках слідству відомі місце й час вчинення кримінального правопорушення, ознаки особи злочинця, маршрут транспортування незаконно добутої деревини. При такій ситуації слідчому головне здійснити ефективне виявлення, фіксацію та вилучення слідів кримінального правопорушення, затримати можливих співучасників кримінального правопорушення. Конкретне місце вчинення вирубки, розкрадання може бути невідомим, коли злочинця затримано в ході транспортування деревини, тоді основним завданням слідчого є встановлення часу, місця та обставин вчинення кримінального правопорушення.

У разі затримання на місці події особи, яка здійснювала рубку, необхідно провести спочатку її затримання в порядку ст. 208 КПК України, особистий огляд і допит підозрюваного. Вважаємо, що цим заходам повинен передувати огляд місця події як невідкладна слідча (розшукова)

дія, що дозволяє керівнику слідчо-оперативної групи своєчасно зафіксувати сліди вчинення кримінального правопорушення. Після проведеного огляду місця події, на нашу думку, доцільно отримати пояснення, а також провести огляд особи. На основі зібраного матеріалу можливо отримати уявлення про те, чи є ознаки вчинення кримінального правопорушення даної категорії.

При затриманні автомашини з деревиною, походження якої викликає сумніви, співробітникам правоохоронних органів необхідно ретельно ознайомитися з документами на товар, що перевозиться, пройти на місце, де було здійснене вантаження лісу, а потім витребувати пояснення від даного громадянина. Водій часто повідомляє, що його попросив за плату відвезти деревину раніше незнайомий йому чоловік, сам до рубки він нібито відношення не має [9; 13; 14].

Висновки. На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від змісту інформації про подію кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України та особу злочинця, зокрема:

а) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України, особу (-іб) затримано при рубці або після вирубки лісових насаджень, їх навантажені, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переховується (28%);

б) встановлено ознаки кримінального протиправного діяння передбаченого ст. 246 КК України та особу (-іб), але його (-їх) не було затримано або вони переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (17%);

в) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, підозрюваного (их) затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні кримінального правопорушення або взагалі відмовляється від дачі показань (12%);

д) виявлено факт протиправних діянь за ст. 246 КК України, але особа злочинця невідома або інформація про нього є недостовірною або не перевіреною (43%).

Встановлено, що такі ситуації розслідування характеризуються різним обсягом криміналістично значимої інформації і сутністю подальших процесуальних дій спрямованих на розслідування; переважанням оперативно-розшукових відомостей над процесуально-підтвердженими; багатоаспектністю інформаційної бази; чисельністю учасників у протиправному діянні; обмеже-

ністю термінів на прийняття тактичних рішень; достатнім обсягом тактичних задач, які потрібно вирішувати суб'єктам сторони обвинувачення.

Список використаної літератури:

1. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
2. Сьоміна Н. А. Механізм вчинення злочину: поняття та елементи. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 160–165.
3. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления / под ред. Р. С. Белкина. Ташкент, 1997. 14 с.
4. Матусовський Г. А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. *Криміналістична практика і методика розслідування злочинів*. Х. : Право, 1998. 375 с.
5. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаимосвязь следственной ситуации с тактикой производства следственных действий. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1990. Вып. 40. С. 23–29.
6. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
7. Гавриш С. Б., Грузков В. Г., Матусовський Г. А. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. Харьков : «Глобус», 1994. 226 с.
8. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика. 2-е изд., испр., доп. и перераб. Москва : Контракт, ИНФРА-М, 2010. 980 с.
9. Пилипенко О. М. Основи методики розслідування незаконної порубки лісу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2018. 19 с.
10. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодревини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2021. 19 с.
11. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
12. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою : дис. ... докт. філософ. : 081 – Право. Харків, 2021. 250 с.

13. Акіфзаде С. М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 248 с.

14. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2005. 20 с.

Fedorko D. Ye. TYPICAL INVESTIGATORS IN SITUATIONS WHEN INVESTIGATING ILLEGAL FALLING OR ILLEGAL TRANSPORTATION, STORAGE, SALE OF FOREST

The relevance of the article lies in the fact that criminology investigates the commission of a criminal offense from the point of view of its elemental composition, where its traces were initially identified and used to solve the problem of disclosure. The article establishes that the factors forming the investigative situation of illegal felling or illegal transportation, storage, and sale of forest are objective (the nature of the primary factual data that became the basis for the initiation of criminal proceedings (information about the felling of the forest was received from a random person who unexpectedly found himself on forest area; information about illegal actions was obtained as a result of operational and investigative measures or a complex of verification measures (control and supervision, audits) of financial and economic activity by controlling bodies (authorized persons)); object, time (time period, season, time of year) etc.), place, method (mechanism) of committing a criminal offense; nature and degree of damage; nature of preservation of the original state of the situation at the scene of the incident and changes made to the surrounding environment by the criminal illegal act; nature of preservation of the trace pattern, consequences and the possibility of their study; scope and the content of already collected evidence and information (testimony of eyewitnesses, availability of evidentiary documents, discovered traces and established consequences, etc.); availability and volume of information that orients the investigator to possible sources (ways of obtaining) evidentiary information; the length of time that passed from the moment of the commission of the illegal act to the beginning of the criminal proceedings, as well as the time the investigator has for making decisions and their implementation) and subjective (place of residence, personal qualities, life experience of the criminal; the position the suspect has in relation to the body pre-trial investigation; the awareness of the criminal and other interested parties regarding the evidence that the investigator has; the intensity of opposition to the pre-trial investigation by persons interested in the results of the criminal proceedings, the presence (absence) of a conflict; the attitude to the investigation of witnesses; the personal qualities and life and professional experience of the investigator; involvement of specialists in the forestry sector, etc.) factors.

Key words: forest, investigation, criminal offense, felling, transportation, storage, sale, investigative situation.